

(djelu) uglavnom životni na račun sina, a uz to što snažnija, ujedno je i tužilac. Najčešće tumačenje je psihoanalitičko. Benjamin, međutim, dostatnost takvog tumačenja ne priznaje.

Odnos oca i sina prastar je, star koliko i praroditeljski prvi grijeh čovjekov: »Greh za koji okrivljuje sina izgleda da je neki praroditeljski greh«. Čovjek dakle postaje žrtva praroditeljskog grijeha, na taj način što grijeha postaje svjestan. »Ali ko optužuje za taj praroditeljski greh — greh da je stvorio poformka — ako ne sin oca?«¹⁸ Sin je dakle kriv jer već samim svojim postojanjem opterećuje savjest oca praroditeljskim grijehom.

Prastari odnos oca i sina u ovoj paraleli sa zakonom analogan je hijerarhiji pravosuđa. Benjamin tako predstavlja zakone i njihovo djelovanje, da oni zapravo sačinjavaju sredstvo kroz koje ono pramitsko, prastaro, dolazi do naših dana. Paradoks se sastoji u tome da se legitimitet oduzima onome što od svega drugoga zahtijeva legitimitet. Općenitost zakonskog pravila tako je mala, mogućnost realizacije čovjeka u okvirima zakonskog određenja i hijerarhije koju zakon podržava tako je ništetna da formalno pravo i formalne zakonske odredbe zapravo služe kao ljuštura, odnosno prenosioci proizvoljnosti i neodređenosti (koje u Benjaminu dobijaju određenja tajnog i pravičnoga): »Tajno i pravičje oslonjen na njih, vlada još neograničenije«¹⁹.

Ne treba, misli Benjamin, iz Kafkinih pripovjedača i romana, a naročito iz bilježaka njegove zaostavštine, izvlačiti spekulativne zaključke. Treba se, smatra Benjamin, okrenuti djelu i to tako da se propitaju motivi koji se u njemu javljaju. S tim motivima otvara se jedan novi svijet — svijet pravdskih sila koje su u Kafki našle sredstvo ponovnog objavljivanja. Te sile, međutim, Benjamin to naglašava, treba promatrati i kao sile koje upravljaju našim danima. Ono potmulo, prešućeno, nagonsko, (ne)očekivano zakonske regule, ono praživotinjsko, prvo svake osude i svakog procesa — pojavljuju se djelatno u našim

18. Walter Benjamin, *Essaji*, Noli, Beograd 1974, str. 245.
19. Isto, str. 246.

80

njegovoj interpretaciji, treba reći: Napisana poruka Kafkinog svijeta zakona odučno negira mogućnost uspostavljanja zakona kao one (hegelijanske) općenitosti u kojoj bi se trebalo realizirati i ono pojedinačno, individualno.

Kroz svjet zakona, kroz hijerarhiju zastupnika tog svijeta (koja paralelu nalazi u hijerarhiji obitelji) mnogo više dolaze do izražaja upravo nagonski, potmul, nejasni motivi, kako Benjamin kaže — pravičnoga.

Slika hijerarhije zakona i adekvatne strukture obitelji, ujedinile su se, kod Benjaminu, u trenutnoj slici-soku, gdje se sada u činu zakonske regule odnosno djelovanju oca — prepoznaje potmulo bivanje pravičnoga.

Historijski artikulirati prošlo, smatra Benjamin, ne znači historičistički evidentirati činjenice, nego »domoći se sjećanja, kao kad bljesne u trenutku opasnosti«²⁰. Historija je zapravo produktivna konstrukcija, a: »Historijski materijalizam težu da zadrži sliku prošlosti, kao što se iznenada ukazuje historijskom subjektu u trenutku opasnosti.«²¹ Ako se XIX stoljeće, kako je Benjamin primijetio, slučajno dalo običnom snobu — Marcelu Proustu, onda se lom iskustva XX stoljeća i bjesomučna ispraznost zakonske regule dala historijskom subjektu/promatraču, paranoiku — Franzu Kafki. Otčitat Kafku stoga znači evidentirati vlastiti strah pred ispraznom općenitošću zakona, pred negativnim aspektom loma tradicionalnog iskustva, pred — opasnošću.

d) »Iskustvo« u Benjaminovoj interpretaciji Kafke

Osim što se trudi da svojim rečenicama da mnoštvo suznača (analogno mnogoznačnosti rečenica Thore), Benjamin također, i to je za njega isto karakteristično, u kraju jedne rečenice utemeljuje drugu. Na taj način se gradnju svojevrstna mreža rečenica koja u prvi mah liči na pogrešno postavljen, Zganarelov induktivni zaključak. Međutim, slijed premisa samo je mreža u koju se neminovno hvata jedan od interesa čitatelja.

20. Walter Benjamin, *Uz kritiku sile*, Studentski centar, Zagreb 1971, str. 27.

21. Isto, str. 27.

82

potrebno nasilje. Nježnost Kafkine destrukcije takvo nje, međutim, ne može osjetiti. Nema boljeg pojašnjenja Kafkine destrukcije od njegovih riječi: »Smatram«, kaže Kafka, »da bi uopće trebalo čitati samo takve knjige koje nas ujedno i bodu. Ako nas knjiga koju čitamo ne budi udarcem pesnice po glavi, zašto je onda čitamo?... potrebne su nam knjige što na nas djeluju poput nesreće koja nas jako boli, poput smrti osobe koju smo voljeli više od sebe, kao da su nas odagnali u šume, daleko od ljudi, kao samoubojstvo; knjiga mora biti sjekira za zamrzlo more u nama.«²²

Benjaminovo otčitavanje destrukcije tradicionalnog iskustva našlo je dakle u Kafki idealnog sugovornika. U Kafkinom stilu, u njegovim prikazivanjima paralela svjetova, odnosno hijerarhija zakona i piramidnog patrijarhalnog ustrojstva obitelji, u Kafkinoj šokantnosti, u hladnoći i tvrdoći koja otvara nove perspektive — Benjamin je našao idealnu pomoć svojim nastojanjima.

Kao i u drugim interpretacijama, ni ovdje Benjamin nije kretao za ciljem pod svaku cijenu. Kao i drugdje, i ovdje ga treba otčitati. Promatranje Kafkinog djela iz aspekta promjenjivosti ljudskog iskustva, doista je samo aspekt Benjaminove interpretacije, ali i on je bremenit tezama, aktualnošću, strahom...

Kako djeluje hijerarhija vlasti na ljudsko iskustvo? Ne ruši li se cjelovitost doživljaja svijeta, želja, integritet ličnosti. Ne cijepa li se sve to na paragrafima mjerljive čine. Ne pretvara li se, usljed djelovanja te hijerarhije zakona, samo djelovanje u modifikacije apriornog straha od kazne? Ne lišava li se prostor svijesti predodređen za ljubav, strast, osjećaj, ironiju, prijateljevanje... upravo ovih mogućnosti u ime straha, bježanja, autocenzure, osluškivanja, mjerkanja, sumnjičenja, što vodi čak do promatranja drugih upravo iz one perspektive iz koje se bježi. Nije li Kafkin *Zamak* analiza destruiranog ljudskog iskustva koje se prikuplja tek u idejama besmislenosti i apsurda. I da li je uopće bolju potvrdu Benjamin mogao poželjeti?

22. Citirano prema: Viktor Žrnjević, »Stilofski trud interpretacije (Zapisi o Kafki) u: *Defa*, 1983, br. 11/12, str. 106.

84

danima. Kafka se u tome, smatra Benjamin, nije snašao. Moglo bi se dodati, zato jer je bio dobar medij.

Tu sada Benjamin dospijeva do suda koji svojom neodređenošću ne govori ništa konkretno o Kafkinom djelu, i istovremeno svojom snagom pogađa samu bit: »On (Kafka) je samo u ogledalu koje mu je pravet pružao u obličju krivice, video budućnost u obličju suda koji pokreće te sile.«²³ Benjamin time podiže na razinu ontološkog zakona načelo povijesne samoskrivljenosti koja je u ovom slučaju mišljena više teološki nego psihoanalitički ili kantovski.

Gregor Samsa se budi kao insekt. Benjamin dodaje da to nije slučajno u okrilju obitelji. Ta situacija pruža takvu perspektivu gledanja obitelji, odnosno čovjeka, koja je nova i iznimno zanimljiva. Spustiti se u ponor ljudskog bivanja, do one potmule, prve energije, opstojanja... koja se možda najsretnije i najljepše može prikazati u bauljanju i osluškivanju predsmrtnog Gregora — to je ono neočekivano i briljantno Kafkinog *Preobražaja*.

Kafkin pravičje, o kojemu Benjamin piše, nije (samo) svijet pradavnih, dakle »onostranih« stvorenja, koja tek prethode čovjeku. Kafka se dakle ne vraća. Prije bi se moglo reći da silazi. Benjamin je jasan: »i kao svetske sile naših dana«; u sadašnjosti dakle Kafka otkriva čitavu jednu fenomenologiju tipova, profila svijesti i organizacija života. Kafkin pravičje je svijet Hegelovog »ovdje i sada«, svijet neposredne izvjesnosti u svoj njenoj apstraktnosti.

Hegelijanski kazano, pravičje kao medij djelatno sti uzima — životinju? Ono zaboravljeno, prisutno ali zatomljeno, ono ostavljeno na putu napredovanja ljudskog iskustva, Kafka, po Benjaminu, osluškuje od životinja. »Pomislimo samo«, kaže Benjamin, »na Umetnika u gladovanju, koji strogo uzev predstavlja samo prepreku na putu ka stajama«. Opadanje interesa za Umetnika u gladovanju, dakle jedan dio sadržaja, scenarija, Benjamin otčitava kao proces Kafkinog nužnog spuštanja do onog životinjskog.

Rezimirajući ovaj odjeljak o paraleli svijeta zakona i svijeta očeva u Kafkinom djelu, odnosno u Be-

23. Isto, str. 251.

81

Na sličan način se upliće i iskustvo u Benjaminovu interpretaciju Kafke. Na svom putu tkanja teksta, na stupnju prije uvođenja »iskustva«, Benjamin usvrđuje da vrijeme u kojemu živi Kafka u odnosu na prapočetak ne znači nikakav napredak, te da se Kafkina bića nalaze na stupnju koji Bachofen označava »heterskim«. Time što je taj stupanj zaboravljen, on zalazi u sadašnjicu. Posrednik, odnosno sredstvo je upravo zaborav. Slijedi rečenica kojom se uvodi »iskustvo«: »Na njega će naići iskustvo koje je dublje od iskustva prosečnog građanina.«²⁴

I neiscrpno, kaže Benjamin, »Kafka govori o kolebljivoj prirodi iskustva«. Kafkin tekst koji Benjamin navodi kao ilustraciju pokazuje način tog kolebanja, koji je bitan za razumijevanje Kafke. Kafka piše: »Na povratku kući prolazim sam sa sestrom kraj dvorskih vrata. Ne znam da li je ona udarila o vrata iz objesti ili iz rastresenosti, ili je samo prijetila šakom, a nije udarila.«²⁵ Obrat koji Kafka donosi trećim dijelom rečenice, snažno je prikazivanje kolebljivosti, kratkoće i nebitnosti ljudskog iskustva.

Jedna od okosnica iskustva tradicionalnog čovjeka sastoji se u okupljanju banalnih činjenica svijesti — najjeftinijih donatora čovječanstva. Čovjek domaćinski skuplja oko sebe: smisao, perspektivu, mogućnosti, snove, želje, »konkretne izgled«, vjeru, nadu i svaku sitnu potvrdu moguće realizacije u budućnosti. Da bi bio u bilo kakvom svijetu čovjek poseže za nedostižnim, uživajući u očekivanju, nadi — nedostižnosti.

Kafka je led. Njegovi junaci se pred zaprepašćenim čitateljem raspadaju u svakom pogledu. Kafka ne skuplja tračke spoznaje, ne hrani ideju nekog svijeta. On junacima oduzima sve što naide: ljepotu odnosa sa ženom, očinsku ljubav, majčinsku brigu, bogatog ujaka, posljednje novce, mjesto lift-boya, jedini kaput, iole sigurnu egzistenciju... Put Kafkinih junaka, put je propadanja.

Uho oblikovano građenjima priča, lijepih i svjetlih završetaka, odnosno u prikrikanju istinskih činjenica života — ovo propadanje doživljava kao ne-

24. *Essaji*, str. 253.

25. Franz Kafka, *Pripovijetke II*, str. 136.

83